

s to nahlédnout za brutálníou mocenského zásahu *do jisté míry také historickou logiku.*

Naopak: v důsledku zpěměného účinku násilí a bezpráví se objevila fixní idea, že rozpad historického státního rámce je *jako celek plodem* pouhé sounhry náhod, mocenských zájmů a brutálního násilí. Vznikl tak dojem, že v těchto událostech není nic neodvratného a nenapravitelného a že s pádem vlády bezpráví padnou i všechny překážky znovunastolení historického státního rámce. Útrapy a nářek utlačovaných Poláků, Maďarů a Čechů dodávaly značnou reálnost obrazům Krvácejícího Polska, Krvácejícího Maďarska a Krvácejících Čech a tyto obrazy se vztahovaly na rozdělený či okleštěný stát *jako celek*: v jejich představách krvácela mapa jeho *historického* území a ne ona užší společenství, která tvořili *skuteční* Poláci, Maďaři a Češi. Pro tyto tři národy by bylo bývalo největším dobrodíním, kdyby byla likvidace jejich historických států provedena na základě přísného respektování práva ~~nezávislosti~~ na sebeurčení. Bolesti nad rozbitím státu by samozřejmě hned tak nezmizela, ale přinejmenším by zmizelo znepokojení plynoucí z útupení utlačovaných krajanů a navíc by se z řad odsunutých národností neožylval nářek a hlasy vážně míněné toulhy po návratu do historického rámce, což by přispělo k vystrážlivějším. Celková náhlada, která by se vytvořila, by mohla vést k pochopení pro nevyhnutelnost dílčích územních ztrát a k tomu, aby si národ na nové hranice podepřené silou faktů dříve či později dokázal zvynout. Ale poněvadž se tak nestalo, trvaly všechny tři národy neústupně na svých historických hranicích a v českém případě je tomu tak dodnes. Každý z nich se – po prožití své katastrofy – *zklamal* ve víře v sjednocující vliv demokratických pořádků a jakmile se ocitl před volbou, zda zachovat věrnost ideálům demokracie anebo územním požadavkům, rozhodl se bez zaváhání pro druhé, bez ohledu na to, že ve své době byl chloubou evropské demokracie. Poláci a Maďaři kdysi v zájmu zachování svých historických území experimentovali s nepříliš účinnými prostředky národnostního tlaku a odnárodňování, dnes se Polsko a Československo již dalo zcela radikální cestou úplného vysídlování národnostních menšin a nesnaží se v tomto ohledu budít ani zdání demokracie. Všechny tři národy zůstaly na hony vzdáleny oné vysoké škole demokracie, kterou předvedlo v roce 1919 Dánsko, když prohlá-

sílo, že dokonce i o původní *dánská* území se hodlá ucházet výhradně cestou referenda. Všechny tři se pod vlivem hlubokého otřesu dostaly do takového psychologického stavu, v němž *pocitovaly* *vůči světu jenom své národy* a nikoli povinnosti a odpovědnost. To se projevovalo především tím, jak bez skrupulí usilovaly o obnovu státu quo, který samy považovaly za platný. Stejně neodpovědný byl i způsob, jakým se tyto země – rezignující na demokratické metody, ale trvající na zachování historických hranic – pokoušely at už odnárodňováním nebo vysídlováním dosáhnout jazykové jednoty svého státu.

Dlhu, kterého se každý z těchto tří národů ustavičně dovolával, si Evropa, jež je opravdu v dobách nejvyšší nouze opusťta, vskukku do jisté míry byla vědoma. Avšak v případě Maďarska byl účet pokladé předložen v nevhodné chvíli a nevhodným způsobem: poprvé v beznadějných dobách reakce po roce 1849, podruhé v období 1918–1938, v podmínkách vlády strnulého statu quo a v podobě kverulantského revizionismu, a potřetí v letech 1938–1941 z pozice spojence fašismu. Polsko a Československo naproti tomu jak v roce 1918, tak v roce 1945 dokázaly předložit účet v okamžiku, kdy Evropa cítila svůj dluh a byla také schopna jej splatit.

Osudy našich tří národů se tedy v tomto bodě poněkud rozcházejí: zatímco Maďarsko nemůže počítat ani s etnickými hranicemi, Češi s mezinárodní pomocí očistíjí od menšin celé své historické území a stejně očistěný prostor dostává náhradou za svá ztracená teritoria i Polsko. V Maďarsku lze proto počítat s těžkou *psychologickou kritikou, která může ohrozit budoucnost demokracie*, na druhé straně Polsko a Československo se v důsledku politiky ma-sových vysídlování mohou jednou stát aktéry rozsáhlé morální krize v Evropě. Stav, v němž by každý z těchto tří národů mohl v úplné vnitřní pohodě zaujmout místo ve svých vztýých a nikým druhým nezpochybňovaných rámcích, patří stále ještě vzdálené budoucnosti.

4. DEFORMACE POLITICKÉ KULTURY VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ

Všeobecně se dnes má za to, že střední a východní Evropa, přesněji celé území rozkládající se na východ od Rýna, mezi Francií a Ruskem, se v oblasti politické vyznačuje jakousi apriorní zátalostí. V této souvislosti se hovoří o nevyvinutých a nedemokratických *společenských vztazích, o politické neteasanosti, úzkoprsém, přizemním a agresivním nacionalismu, o tom, že politickou moc drží v rukou aristokraticti lafundisté, monopolní kapitál a vojenské kliky, kterých se tyto země nedokážou vlastní silou zbavit, uvádí se, že celá oblast je semeništem nejružnějších zmatených, obskurních a lživých politických filozofií. To všechno se zdá potvrdovat domněnku, že národy a státy tohoto regionu jsou svou povahou neschopné demokratického vývoje západevropského typu.*

Celá tato interpretace vychází sice z určitých reálných faktů, ve svých konečných závěrech je však hrubě zavádějící. K čemu se ovšem znamenitě hodí, je posloužit jako záminka k tomu, abychom nad obřížými a nepřijemnými otázkami konsolidace tohoto regionu mohli mávnout rukou a našli si odvodnění pro sebekontroverznější projekty řešení, které mají vesměs jedno společné: jsou povrchní a nebezpečné.

APRIORNÍ ZAOSTALOST ČI SLEPÁ ULÍČKA DĚJIN?

Je nepochybné, že země, o nichž je řeč, jsou na hony vzdálené hotovým a vyzrálým demokratickým systémům, jaké známe ze západní a severní Evropy. Právě tak je nepochybné, že na této skutečnosti má rozhodující podíl charakter jejich sociální struktury. Instituce, jež v západní Evropě byly přípravnou školou demokracie, neměly ve střední a východní Evropě na společenský vývoj zdaleka tak silný vliv. Oblast *leninich vztahů* v západním slova smyslu, založených na osobních, smluvních vztazích, sahala pouze k Labi – dále na východ se prositřala vláda strohého, uniformizovaného *poddanskvi*. Čím jdeme dál na východ, tím menší měrou se do minance měšťanského životního stylu a křesťanstvím a humanismem vyříbených forem společenské komunikace promítá do života nejnižších sociálních vrstev. Proto byl také vývoj buržoazie a posléze průmyslového proletariátu mnohem méně organický,

a obě vrstvy byly i početně slabší a izolovanější než tomu bylo v západní Evropě. Na druhé straně se objevuje ovšem i řada předností. Především skutečnost, že křesťanství, humanismus, měšťanství i dělnické hnutí *má i v těchto zemích své historické kořeny* (třebaže slabší), na něž moderní společenský vývoj může navazovat. Po stránce sociální, politické a hospodářské dělil národy střední a východní Evropy od Evropy západní jen rozdílný stupeň dosaženého rozvoje. Tyto národy *byly nejen geograficky, ale i svým vnitřním uspořádáním západní Evropě nejbližší*. Ve své historii zaznamenaly zcela pozoruhodné představné svobodných forem rolnického života a politických svobod a jednou z největších nadějí Evropy 19. století byl právě obrovský ohlas, jaký vzbudily ideály svobody ve východní části starého kontinentu. Tyto naděje zůstaly sice – nepočítáme-li Rusko – nenaplněné, leč příčiny toho, že zaostrávání našeho regionu se oproti předcházejícím epochám ještě zvefštilo, nelze hledat výlučně ve společenském vývoji těchto zemí. Bezpochyby se už před padesáti lety našli v západní Evropě *bysíř pozorovatelé*, kterým neušla stagnace a neživotnost politické kultury v Itálii, ani skutečnost, že za německými výkony ve vědě a kultuře se skrývá hluboká zaoostalost sociální struktury, a kteří postřehli i to, že v malých „svobodomyšlných“ národech střední a východní Evropy ve skutečnosti ideály svobody nezapustily tak pevné kořeny, jak by se mohlo zdát. Sotva se ale vyskytl *člověk, který by na základě studia vnitřních příčin plynoucích z povahy národa byl schopen předpovědět, že ještě do poloviny 20. století se nejen Rusko, ale i Turecko octne na přímější vývojové cestě než kupříkladu Polsko nebo Uhry*. Tuto situaci si nelze vysvětlit jinak než tím, že vývoj v těchto zemích ustnul pod vlivem vnějších historických otřesů.

REAKČNÍ ZÁJMY A NÁRODNÍ CÍTĚNÍ

Pochyb není ani o tom, že aristokraticti magnáti, představitelé monopolistického kapitálu a vojenské kliky disponovali v těchto zemích takovou mocí a takovým vlivem, jaký by žádná svobodnímlonová a normálně se rozvíjející země nemohla unést. Na druhé straně by bylo velmi povrchní snažit se, jak je to dnes zvykem, vysvětlovat úzkoprsý, omezený a antidemokratický nacionalismus panující v této části Evropy pouze tím, že mocní a vlivní magnáti,

kapitalisté a vojenské klky mají zájem na tom, aby národy tohoto regionu byly dřízeny v porobě a slepě poslušnosti a jejich pozornost byla odvracena od sociálních otázek. To je *takto řečeno* non-sens. Někde v pozadí tyto zájmy samozřejmě působí a je jim tuze vhod, najde-li se politické hnutí, které jim zajistí poslušnost lidových mas. Kdyby však tento faktor hrál rozhodující roli, neměli bychom co dělat s agresivním nacionalismem, nýbrž s obyčejnou porobou a živočišnou zaostalostí. Naproti tomu *národní cítění*, třeba omezené a úzkoprsé, je skutečnou, s demokracií zpřízněnou *darovou emocií* a jako takovou ji jednotlivci ani skupiny obvykle zakotvené pevně ve svých zájmových vztazích nemohou ani prožívat ani stimulovat. Naneyvš se mohou snažit posilovat a ku světnu prospěchu využívat vykojlející účinky historických oře-sů a strachu, jež zavádějí politický vývoj do slepých uliček.

ZMATENÉ FILOZOFIE A LŽIVÁ PROPAGANDA

Rovněž je pravdou, že se v tomto prostoru rozbujely ty nejchaotičtější politické filozofie a nejnemonstróznější politické lži, jaké ve zdravě se vyvíjejících společnostech nelze dost dobře ani formulovat, natožpak o nich někoho přesvědčit. Bylo by však dětinské domnívat se, že pokřivení vývoje politické kultury může být dílem zmatených filozofů či štvavé propagandy. Skutečná davová emoce může povstat jen z *afektu*, a afekt jen ze *skutečného prožitku*. Chaotické filozofické polopravdy a propagandistické výmysly působí na jednotlivce i skupiny lidí jen za předpokladu, že prožitky strach a zmatek probudí v myslích lidí náchylnost těmto lžím a polopravdám uvěřit, aby se pomocí nich mohli utvrdovat ve svých sebeklamech, přžítovat své plané naděje a nalézat ukojení některých svých vášní. Vyrovnaná duše polopravdám i lživé propagandě odolává. Otázkou nyní je, co národy střední a východní Evropy o jejich rovnováhu připravilo.

NEJISTOTA NÁRODNÍCH RÁMCŮ

Všechny nitky vedou k nějakému druhu *politické hysterie* a snažit se zlikvidovat politickou hysterii znamená v první řadě odhalit historické ořesy, kterými byly vývoj a rovnováha těchto zemí porušeny. Ve střední a východní Evropě způsobila tyto ořesy nepřirozenost a obtížnost *národotovorného procesu*. Už jsme uvedli, jak

v důsledku rozdrobenosti Německa a Itálie a vzniku habsburské a osmanské říše se *hranice státní* oddělily od *hranic národní*, což nakonec vedlo ke zrození *jazykového nacionalismu* a ke zmatení existujících národních rámců. Národům žijícím v tomto regionu chybělo tudíž něco, čím národy západoevropské zcela samozřejmě, v jasné, vymezené a hmatatelné podobě disponovaly, a to jak ve skutečnosti, tak i ve svém kolektivním povědomí: chyběla jim *realita národního i státního rámce*, chybělo jim hlavní město, ekonomická a politická *souhra*, jednotná společenská *elita* atd., atd. Pro země západní a severní Evropy mohla období rozkvětu či úpadku, velmocenského postavení, územního okleštění, získání či ztráty koloniálních říší zůstat pouhou epizodou, vzdáleným dobrodružstvím, krásnou nebo naopak smutnou vzpomínkou, v každém případě se však přes to bylo možné bez vážnějších oře-sů přenést, neboť existovalo něco, co se nedalo vzít a nedalo se zpochybnit. Naproti tomu ve východní Evropě byl národní rámec čímsi, *co bylo třeba vytvořit, obnovit, vybojovat a co bylo třeba ustavičně hájit*, nejen před mocenskými zásahy stávajících dynastických státních rámců, nýbrž i před *lhostejností čási vlastního obyvatelstva* a rozkolísaností národního vědomí.

EXISTENCIÁLNÍ STRACH O VLASTNÍ POSPILITOST

Z této situace pramení nejcharakterističtější rys nevyváženého politického děnía střední a východní Evropy: *existenciální strach o vlastní pospolitost*. Život těchto národů zahaloval stín cizí, v domácí půdě nezakořeněné státní moci projevující se někdy v mezích evropských forem, jindy nesnesitelným mocenským tlakem, který je – ať už si moc říká císař, car nebo sultán – připravoval o jejich nejlepší smy, nabízející těm nejtalentovanějším kariéru a těm nejopravdovějším vězení a oprátku. Nesváry kolem historických a etnických hranic dovedly tyto národy brzy i k *vzájemné nevráživosti* a jakmile se jim naskytlá příležitost, vyzkoušeli si všechno, co se naučili od císařů, carů a sultánů, jeden na druhém. Každý z těchto národů poznal pocit, jaký vyvolává vědomí, že jsou ohrožena, ztracena či do rukou nepřítel a cizinců vydána posvátná místa národních dějin a že vlastní lid nebo jeho část se octla pod cizí nadvládou či pod cizím útlakem. Pro každého z nich existovala území, o která se právem obával nebo která si právem nárokoval,

a není mezi nimi ani jediný, který by se byl nepřiblížil úhlavnímu nebo částečnému zániku. V úších Západoevropana je pustou frází, hovoří-li státník kteréhokoli z východoevropských malých národů o „smrti“ či o „záhubě“ národa. Západoevropan si dokáže představit vyvražďení, zotročení nebo pomalou asimilaci, ale čisté politicky zničehonic „zaniknout“ je pro něj jen nabubřelá metafora – kdežto pro národy východní Evropy *pocitovaná skutečnost*. Zde není třeba národ vyvraždit nebo vysídlit, tady k tomu, aby se cítili ohrožen, stačí jen velkou silou a mocí *zpochybňovat, že existuje*.

„PROBUZENÍ“ NÁRODNÍHO UVĚDOMĚNÍ

Udělat něco takového s nadějí na úspěch bylo možné jen díky tomu, že za tímto národy stály váhavé masy, jež musely být pro nacionální myšlenku teprve získány; či jak se v těchto krajích říká: musely být *probuzeny k národnímu uvědomění*.

Jaký by to mělo smysl v takové Francii nebo Anglii? Devadesát procent lidí je právě tak neuvědomělé *Angličanem* nebo *Francouzem*, jako je neuvědomělé *otecem* či *manželem*, *buržoou* nebo *proletářem*, anebo *čekneme člověkem*: a jen *kritických okamžích* si jasně uvědomuje, kam patří a co je jeho úkolem na tomto světě. Udržovat národní vědomí v trvale bdělém stavu by v případě Francouzů anebo Angličanů nemělo ani smysl, vždýt je-li třeba, probudí se samo, a probudí-li se, není sporu, zda se probudilo vědomí Angličana nebo Francouze. Cožpak by se mohlo probudit *něco jiného*? Ve střední a východní Evropě bylo na rozdíl od toho sporné všechno: o duši každého jednotlivého člověka svedly bitvu nejprve dynastické ránce a potom ránce národní. Do sporu se zapojila se svými emocemi, zájmy či ukvělymi představy vrchnost, okresní hejman, kněz, učitel, soudce i místní sečelý živnostník a stávalo se, že každý z nich tvrdil něco jiného. Maďarský nebo slovenský rolník býval někdy denně stavěn před *tak extrémní rébusy* společenského bytí, jaké francouzskému sedlákovi přichází řešit sotva jednou za století. Porovnáme-li na jedné straně indifferenci lidové masy a na druhé straně vlastenecké buňče, může se nám zdát, že tato tolik zdůrazňovaná národní idea se až groteskně omezuje na uzoučký okruh lidí. Zde je důvod, proč odmiřavý postoj vulgárního marxismu k národní myšlence vyvolal tak odlišný ohlas ve střední a východní Evropě než na Západě. V západní Euro-

pě, kde národní ránce byl *po dlouhou dobu kontinuálně tvářející skutečností*, představovalo stanovisko marxistů prostě jen jednu z možných teorií, sice trochu dogmatickou, ale zato velmi instruktivní. Naproti tomu ve střední a východní Evropě byla myšlenka, že *by národní idea měla být ideologií vyjadřující zájmy úzké skupiny kapitalistů*, pocitována jako smrtelné nebezpečí pro národní existenci: protože v této části Evropy *na ní doopravdy něco bylo*. Nikoli v tom smyslu, že by hlavním významem a nositelem národní myšlenky byla skutečně kapitalistická buržoazie – vždýt to v první řadě nebyla ona, nýbrž tzv. *národní inteligence*, která právě v této části Evropy s buržoazií rozhodně nesplyvala a dokonce s ní nebyla ani příliš propojena. Pravda však je, že široké lidové vrstvy, pro něž se vznikající nový národní ránce nekryl s historicky známou realitou dynastického státu, projevovaly vůči národní myšlence zprvu určitou *pasivitu* a národní inteligence musela vyvinout obrovské úsilí, *aby ~~td~~ „naučila“*, co znamená být *národním*. Ve skutečnosti mohly samozřejmě takovou lekci udělit pouze *dějiní*; nicméně do té doby mohly vulgárně marxistické teze o tom, že za národní ideou stojí *omezené skupinové zájmy*, smrtelně ohrožití buditecké snahy národní inteligence. Proto bylo možné ve valné části těchto zemí zasít vskutku *psychotický strach* z marxistického socialismu i do těch vrstev inteligence, které ke kapitalistickému zřízení *ně* na světě nepoutalo.

ANTIDEMOKRATICKÝ NACIONALISMUS

Existenciální strach o vlastní společenství byl rozhodujícím faktorem, který *zapřičinil vtraké postavení* demokracie a demokratického vývoje v těchto zemích.

K tomu, aby moderní politický vývoj daného evropského společenství probíhal harmonicky a přiměřeně, je v podstatě zapotřebí jedno: *zájem pospolitosti* musí být zároveň *zájmem svobod*. Nebojí se třeba, aby v historické chvíli, kdy se člověk močnými tevo-lučními vzrvy osvobodí od psychologického tlaku společenských sil, jež na něj z boží milosti doléhaly, bylo jasné a hmatatelné, že *osvobození jednotlivce* znamená současně osvobození, rozšíření a vnější i vnitřní obohacení *celé pospolitosti*.

Demokratismus a nacionalismus jsou hnutí vyrůstající ze společenství, která a navzájem propojená hlubokými vazbami, jejichž

vychýlení z rovnováhy může vést k vážným poruchám. To se stalo ve sředení a východní Evropě, kde mezi *ovládnutím národního společenství a osvobozením jednotlivce nedošlo k vzájemnému propojení* a kde naopak národy zažily ve svých dějinách okamžiky, které zdánlivě potvrzovaly skutečnost, že zhroutení tíživé vlády politických a společenských sil minulosti a akceptování demokracie ve všech jejích důsledcích vystavuje národní společenství těžkým rizikům, ba katastrofám. Z tohoto otesu se rodí nejnřůznější monstrum novodobého evropského politického vývoje: *antidemokratický nacionalismus*. Jž jsme tomu žel natolik přivykli, že si ani neuvědomujeme, jaký je to *desivý paradox*: očekával a rozvíjet cnoti, které charakterizují svobodného jedince, jako je sponatání nadsení, vědomé sebeobětování, odpovědná aktivita – ve prospech takového společenství, které člověku nezajišřuje základní podmínky svobodného rozvoje.

ZFALŠOVANÁ DEMOKRACIE

Ve stavu křečovitého strachu pramenného z přesvědčení, že další šíření svobody ohrožuje zájmy národa, ~~není~~ možné uživat plodů demokracie. *Byť demokraciem znamená předevšim není strach*: nebát se lidí jiného smýšlení, jiného jazyka, jiné rasy, nebát se revolucí, spiknutí, zločiných piklů nepřatel, nepřatelské propagandy, ponižení a vůbec všech těch imaginárních nebezpečí, která se *stávají skutečnými právě tím, že z nich bojíme*. V zemích sředení a východní Evropy vládl strach *proto, že* nebyly hotovými, zralými demokratiemi, a *jelikož* v nich vládl strach, nemohly se jimi stát. Rozvoj nerušeně svobodného, strachu zbaveného politického života by u nich v nejrůznějších bodech narazil na strachem podmi-něné komplexy; buď by znejistil nějaké válečné přípravy, nebo zkomplikoval pokračování určité strachem diktované agrešvní zahraniční politiky; rozkolisal nějakou falešnou politickou konstrukci, jejíž falešnost nebylo z obavy o národ dovoleno odhalit, anebo by otevřel přílišný prostor cizím, vůči národnímu rámci lhostejným či nepřátelským a národní jednotu ohrožujícím menšinám, atd., atd. Tak se v neustálém pocitu strachu a ohrožení stávalo pravidlem všeho to, k čemu se *opravdové* demokracie utřkají jen ve chvílích *opravdového* ohrožení: omezení veřejných svobod, cenzura, hledání „zaprodanců“ a „zřadců“, vynucování pořádku či je-

ho zdání za každou cenu a vynucování národní jednoty na úkor svobod jednotlivce. Objevily se nejrozmanitější podoby falšování a korumpování demokracie, od těch nejsubtilnějších, zhusta neuvědomělých forem až k těm nejnřubším: zneužívání všeobecného volebního práva *proti* demokratickému vývoji, vytváření systému koalic a kompromisů založených na nezdravých a nečistých kritériích, vytváření volebních systémů potlačujících nebo falšujících zdravé vyjádření společenské vůle, volební podvodry, puče a přechodné diktatury.

FALEŠNÝ REALISTA

Během vývoje, který jsme zde načrtli, se v politickém životě sředení a východní Evropy rozšířil charakteristický typ politika: *falešný realista*. Tento typ, který se do politiky buď deklasoval z prostředí aristokracie nebo naopak ~~vyšvihl~~ na vlně lidového, demokratického hnutí, se vedle nesporného talentu vyznačoval i jistou dávkou rafinovanosti a násilnosti, což jej skvěle uzpůsobovalo k tomu, aby se stal vykonavatelem a nositelem falešné demokracie, antidemokratických vládních praktik při zachování demokratických *forem*, nebo kdejakých násilných politických pseudo-konstrukcí. Díky tomu mohli tito muži získat pověst „velkých realistů“ a podařilo se jim politiky západoevropského ražení úspěšně zaláčit do pozadí jako „doktrináře“ a „idealisty“. Velkým vzorem takového typu politika byl Bismarck a jeho typickými představiteli Tiszové, Bratitanu, Pašič, Bethlen, Venizelos aj. Je zajímavé, nicméně logické, že moc hlavy státu, která s rozvojem demokracie tímto začala i v těchto zemích ustupovat do pozadí, byla opět poslána. Síla vlád totiž záleží na schopnosti udržovat rovnováhu mezi dvěma mocenskými činiteli – jelikož však jeden z nich, lidové zastupitelstvo, se dařilo systematicky korumpovat, došlo k posílení druhého. Byla to dokonce právě *hlava státu*, která se stala formou, od něhož věrní poddaní očekávali spásu před svévolí mentálně úřadující vlády. To ovšem znamenalo roztrřšení demokratických sil a sklouznutí do *předdemokratického* stavu, kdy společnost očekává nápravu svých věcí nikoli od zákonů, účinné kontroly vlády a zdravého politického úsudku občenu, nýbrž od milostivé blahovůle a moudrého rozhodnutí panovníka.

PROBLÉMY S VEDOUČÍ VRSTVOU

Důsledkem obříznosti národovědného procesu byla mimo jiné skutečnost, že ve *vedoucích vrstvách* společnosti se prosadily, popřípadě obnovení svou dřívější roli síly, které posléze valnou měrou přispěly k pokřivení linie zdravého a demokratického vývoje. Na Západě sestávala hybná elita národních společenství především z právníků, veřejných zaměstnanců, politických literátů, špiček hospodářského života, nezávislých intelektuálů a odborových předáků. Ve střední Evropě došlo naproti tomu hned k dvojmu posunu: na jedné straně – v příkřem rozporu s duchem demokracie – se k rozhodujícímu slovu dostali opět *panovníci, šlechtici a vojska*, a na druhé straně získala zcela mimořádnou roli roli *vrstva tzv. národní inteligence*.

MONARCHA, ŠLECHTIC A VOJÁK

Postavení panovníka, šlechty a vojska pramenilo z toho, že k vytvoření národních rámců bylo v této části Evropy zapotřebí nejen vnitřního politického hnutí, nýbrž též územního přerozdělení, tedy změny dotýkající se celé soustavy evropských států. Je tudíž zřejmé, že právě ta dynastie, ta část aristokracie a ta armáda, která se angažovala ve věci národní jednoty a nezávislosti, se takto *do určité míry* či *na určitou dobu* mohla vyhnout svému údelu, který jinak monarchie, aristokracie a vojenského ducha odsuzoval k pomalé či rychlé dekadenci: v boji, který demokracie zpravidla vyhasuje všem formám osobní moci, si tak dokázala zajistit určité výjimečné postavení „noli me tangere“. Z těchto *národních hnutí* zmlkla kritika na adresu některých panovníckých rodů (např. Hohenzollernů, Savojských či Karadžordževičů¹³), aristokraticí (např. pruské, polské a sedmihradské), jakož i kritika každé *národní armády*. Výsledkem bylo, že z obou komponent národního cítění převládly *aristokraticko-vojenské cítění*, cítění panovačností, okázalosti a agresivity nad emocemi *mešťanskými*, tedy civilizovanými, niernými a pokojnými.

ROLE NÁRODNÍ INTELIGENCE

Ačkoli národní inteligence neměla ani zdaleka takovou společenskou prestiž, minulost, tradici ani politickou kulturu jako vzdělané vrstvy v západní Evropě, byla nicméně její důležitost a od-

povědomí z hlediska národní existence nesrovnatelně větší. Zvlášť výrazně vzrostl význam těch profesí, jež zkoumaly a uchovávaly specifické projevy jednotlivých národních společenství – spisovatelů, jazykozpytců, historiků, kněží, učitelů a národopisců. Odtud onen obrovský politický význam „kultury“ v těchto zemích, který arci neznamenal ani tak její rozkvet, jako spíš *politizovanost*. Jelikož to byly země, které v západoevropském smyslu nepřetížily své historické kontinuity „neexistovaly“, připadl národní inteligenci úkol odkrývat a opatřovat specifickou a svébytnou jazykovou, etnickou individualitu nového či obrozeného národa a dokumentovat, co bylo ostatně pravdou: že tyto nové etnické rámce přes všechny nedostatky svého národního života jsou ve skutečnosti pevnější a živoucnější než stávající rámce dynastického státu. Touto cestou, jak už bylo řečeno, se zrodila ideologie jazykového nacionalismu. Toto vše by samo o sobě neznamenalo ještě žádné ohrožení demokratického vývoje – zmíněné vrstvy inteligence byly zpočátku často dokonce demokratičtější než kapitalistická buržoazie a právníci, kteří v té době učovali dění v západní Evropě.

Přícinou toho, že se vývoj v této části Evropy začal tak fatálně vychylovat, byly chaotické politické teorie a filozofie, jež odtud vzešly a jež postupně zachvátily veřejný život všech strachem poznamenaných národních komunit. Ani v nejmenším nešlo tedy o to, že by dále přežíval dynastický, aristokratický a v klasičtěm slova smyslu vojensko-tyfický svět. Jediné, co dynastickým, aristokratickým a vojenským kruhům zůstalo, byla moc a tlak, který byly schopny vyvíjet na společnost, naproti tomu ve svých politických postojích se plně ztotožnily s hodnotami, cíly, obavami i tužbami národní inteligence. Z vlastního hodnotového systému k nim přispěly jen do té míry, nakolik se společnost zatížena strachem neobejde bez jistých monarchistických, aristokratických a militaristických tendencí, jako jednota, kázeň, pořádek, protirevolučnost a úcta k autoritám.

DEFORMACE POLITICKÉHO CHARAKTERU

Pokřivení společenské struktury vyústilo v *deformaci politického* charakteru a nastal stav hysterie, v němž se ztráca rovnováha mezi věcmi *skutečnými*, *možnými* *žádoucími*. V psychice každého z těchto národů jsou zcela zřetelně patrné ambivalentní přizna-

ky nesouladu mezi tužbami a realitou: přehnaná sebedokumentace a vnitřní nejistota. Přemístěná národní ješitnost a nečekaná servilnost, ustavičné vyzdvihování úspěchů a naproti tomu nápadně podceňování jejich skutečné hodnoty, náročnost i nezodpovědnost ve věcech morálky. Většina z nich se na jedné straně donekonečna obírá svým nekdějším velmocenským postavením a jeho možným znovunabytím, a na druhé straně o sobě dokáže s takovou malomyslností mluvit jako o „malém národě“, že by to pro Holanďana nebo Dána bylo stěží pochopitelné. Když pak takový národ některého ze svých vysněných cílů – ať už územní, moci či prestiže – dosáhl, byl za zrádce národa prohlášen každý, kdo se opovázil poukázat na případnou vratkost a polovičitost těchto výdobytků. A ještě hůř by byl pochodil ten, kdo by chtěl národ připravit o jeho sny a tužby dosud nenaplněné.

NÁRODNÍ MATERIALISMUS

V takovém psychologickém stavu dochází k narušení smyslu pro politické hodnoty: společným rysem všech primitivních duševních stavů, v nichž dominuje boj o přežití a v nichž trvalá a bezvýchoďná existenciální nejistota vyvolává zmatek v hodnotovém řádu, je *politická hodnota*. Proto je tak nebezpečná ona vulgární teze existenciálně filozofie, podle níž nebezpečí je stavem produktivním a pouze konfrontace se zánikem (s nicotou) dává jedinci i společnosti nahlédnout pravý smysl života a umožňuje mu posbírat tvůrčí síly („*Sitb und werde!*“, „*Vivere pericolosamente!*“). To všechno platí jen pro vyzrálý, vyrovnaný a dospělý charakter, zatímco v jedincích a společnostech nezralých či pubertálních vede existenciální nejistota k rozkolísání hodnotového řádu.

V uvedených státech se tak vyvinul podivný *národní materialismus*, jakási vzdálená mutace marxistického materialismu sociálního. Stejně jako neměl průmyslový proletariát v západu třídnicího boje dlouho příliš smyslu pro subtilnější hodnoty, které třídy majetných mohly vytvořit právě díky klidu, jenž majetek skýlá, tak ani národy prožívající horečnaté období svého zrodu si neuvědomovaly, že dílo, které vytvořily národy Západu, je velké právě tím, že jejich tvůrci s klidnou samozřejmostí žijí svůj národní život, aniž by neustále cítili potřebu za každou cenu se něčím jako *národ* prezentovat. Avšak narozdíl od průmyslového dělnictva, jež

úměrně tomu, jak rostla jeho politická váha, rozšiřovaly se možnosti a naplňovaly tužby, projevílo v každém směru schopnost prohlubovat a rozšiřovat svůj hodnotový řád, u většiny národů střední a východní Evropy se pod vlivem série historických katastrof a bezvýchoďných situací svět národních idejí čím dál víc zužoval a zabředal do těžkých *kollektivních hysterií*. Jejich národní materialismus se tak projevil destruktivní hodnot. Každý životní projev národa byl podřízen *nesmířitelným požadavkům národní účelnosti* a jakýkoliv dosažený výkon, ať skutečný nebo iluzorní, počínaje Nobelovou cenou a konče olympijským rekordem, ztratili svůj spontánní, samoučelý charakter a ocl se ve službách *národní sebedokumenace*. Jakýkoli čin, od padělání až po vraždu, se stal rázem svatým a nedotknutelným, *byli-li* vykonán „*ve jménu národa*“ a „*v národním zájmu*“. Že to všechno v konečném důsledku v národu stravovalo jeho základní mravní rezervy, nebylo – jak se na správné materialisty sluší a patří – bráno na vědomí. Jedním z největších činů T.G.Masaryka bylo, když – desítky let předtím, než byl zvolen prezidentem – našel odvahu veřejně odhalit, že jistý dokument národní historie, jehož obsah byl v té době oblíbeným zdrojem romantického národního sebeobdivování, je ve skutečnosti podvín.¹⁴ Bohužel, v ostatních státech východní Evropy našel jeho čin jen málo následovatelů.

CHAOTICKÁ PUBLICISTIKA A „NÁRODNÍ VĚDA“

A tak se v těchto zemích, v Německu i v Itálii, stejně jako ve všech malých státech východní Evropy, rozbuřila zmatečná, falešnými kategoriemi operující *politická publicistika*, v jejímž rámci se všechny běžně užívané pojmy evropského politického myšlení staly součástí arzenálu sebedokumentování a sebelegitimování. Jednoduché myšlenky a správné či méně správná zevšeobecnění se tak povyšeny do sféry metafyziky – přeměnily v projevy absolutního Dobra nebo absolutního Zla, v mystické podstaty, magická zaklínadla, jejichž hlavním účelem je oživit vysněné představy a naopak zamlžovat některá prosá fakta, jež si dané společnosti nepřeje brát na vědomí. Pěstovatelé „národních věd“ začli na „vědeckém základe“ budovat koncepty historické, a nebylo-li historie, tak prehistorické legitimacy národní existence, pracovali na „vědeckém“ podložení územních sporů, na formulování ideje národa

a jeho poslání, jež jej opravňuje k samostatné existenci, ba dokonce – horribile dictu – na osnovách zahraniční politiky, kterou národu dle „vědecky“ objevené dějinné koncepce náleží sledovat.

Věda, jež tak přestala být vědou pro sebe a začala sloužit jako instrument, nejenomže do značné míry korumpovala vzdělanost v jednotlivých zemích, ale navíc dovedla jejich národní elity ke krajně zkresenému vztahu k realitě: uvykla je stavět na požadavcích místo na skutečnosti, na nárocích místo na výkonech a uvažovat mimo prosyť řetěz příčin a následků.

Když byli postaveni před skutečnost, že se jeden s druhým nemohou stovnat ve společném státě, dovolávali se *geopolitických daností*, které předurčují jejich souzní, a dokonce předurčují i to, který z nich má v tomto souzní hrát vedoucí roli. Když byly dotáznáni, proč chtějí vládnout národům, které si jejich vládu nepřejí, a proč se chtějí vyvyšit nad ty, které nepřevyšují, argumentovali *archeologickými nálezy, lidovými písněmi, folklórními motivy, přejatými slovy, křídlovými ohlady, vládem svých knih a instincí*, jež vesměs dokazují, že bez nich by se dotyčný druhý národ nalézal do dnes ve stavu nejmennějšího barbarství. Když se měli zodpovídat z vnitřních nepořádků, diktatur a útlaču, jehož se dopouštěli, hned začali ukazovat rány utřžené v boji proti Attiliovi, Turkům, za sobodu Evropy a za demokracii. Byla-li jim vytrýčkána nerozumná a samoilbá zahraniční politika, oháněli se tisícletým nebo dokonce „nadčasovým“ *metafyzickým smyslem svých dějin*, který takovou či onakou politiku osudově předurčuje. A nemysleme si, že šlo o nějaké výstřelky: tento způsob myšlení, byť v méně neotesané podobě, prolínal i do těch nejkvalifikovanějších, nejobjektivnějších a nejmmodernějších úvah a v konečném důsledku je zkrasloval.

Společné působení všech těchto faktorů vedlo posléze k tomu, že sociální a politický vývoj ústrnul či přinejmenším ztratil přiměřenost a vnitřní autenticitu, jakou se vyznačuje na jedné straně vývoj západní a severní Evropy a na druhé straně vývojského svazu.

5. BÍDA ÚZEMNÍCH SPORŮ

Největší dopad měly zmatené územní poměry a deformovaná politická kultura střední a východní Evropy na *vzájemné vztahy* zde žijících národů. Vzdálený pozorovatel to formuluje tak, že politický život v tomto regionu je plný malicherných a nerozuzlitelných *teritoriálních* antagonismů a každý ze zdejších národů je ve stavu trvalého sváru takřka se všemi svými sousedy.

JAZYKOVÁ VÁLKA

Na prvním místě mezi těmito odpuzujícími jevy stojí věc z hlediska Západoevropana zcela nesmyslná a nepochopitelná, jakou je *jazyková válka*. Právda je, že i západní Evropa zná spory o užívání jazyka. Ale je třeba si uvědomit, jaký rozdíl je mezi takovým sporem vedeným v západní či severní Evropě a mezi východo- či středoevropskou jazykovou válkou. Vlámsko-valonská či finsko-švédská jazyková pře je něco naprosto jiného než jazyková válka mezi Čechy a Němci, Maďary a Rumuny nebo Poláky a Ukrajinci. V prvním případě proti sobě stojí soupeři, pro něž je demokracie čímsi již *osvojeným a vysoce ceněným* a jazykový spor pro ně *není otázkou bytí a nebytí*. Tyto spory se zpravidla vedou ani ne tak mezi dvěma národy, jako spíš mezi dvěma křídly jedné a téže národní inteligence, agitace je zaměřena na to, aby určité vrstvy, které opustily svůj původní jazyk, švédsky mluvící Finové, francouzsky mluvící Vlámové nebo Bretonci, anglicky mluvící Irové, se k lidovému jazyku opět vrátili. Sami finští Švédové či belgičtí Valonové, i kdyby se na zápas kolem jazyka, kterým hovoří, dávali s jakýmkoli sympatiemi, stojí ve skutečnosti mimo něj, tím méně aby je napadlo poskytovat prostředky k utlačování druhého z konkurujících si jazyků. Ale stejně jako je myšlení většiny národů západní a severní Evropy vzdálena představou, že by měli být z jazykových důvodů pronásledováni a utlačováni příslušníci jiných národností, právě tak je jim cizí věst propagandu za znovuoživení mizejících lidových jazyků (irština, galština, velština, bretonština, baskičtina, frizština, laponština atd.) ve chvíli, kdy národ začíná nahrazovat mluvu svých dědů nově osvojeným jazykem, který mu skýtá širší perspektivy.

Naproti tomu ve střední a východní Evropě se vedou jazykové

války mezi národy, které – narozdí od svých sousedů na severu a na západě kontinentu – žily po celé generace v nejistotě o svou národní a státní svébytnost a ve strachu, který tato nejistota způsobovala. Svou státnost chtějí budovat na soundělnosti lidí mluvících stejným jazykem, vítezství či porážka v jazykové válce pro ně znamená být či nebyť jejich stávajících nebo vysněných státních formací a od výsledků jazykových statistik si slibují řešení otázky hranic a uspokojení územních nároků. Co jsou v takovém důševním rozpoložení plané moudré řeči o tom, že žijeme v prostoru, kde není ani možné ani žádoucí podstatným způsobem měnit jazykové složení obyvatelstva, kde získat hřstu lidí znamená ztratit podporu davů a potlačit ji přináší houfy zapřísáhlých nepřátel. Prozřravé, odvážné a demokratické veřejné mínění a politika mohou za těchto okolností pochopitelně učinit jedno: poskytnout menšinám uvnitř daného rámce ty nejší možnosti a splnit jejich nejmější požadavky, tím však zároveň přijmout riziko jejich eventuálního odtržení, jinými slovy řídit se podle vzoru anglické dominátní politiky. K tomu je ovšem zapotřebí *žbavit se sráču* a nedomnívat se, že oddělení *jinorazyčných* či menšinových území se rovná národní záhubě. Panuje-li tato představa a spolu s ní přesvědčení, že na výsledku války závisí existence národa, pak jde o skutečnou *válku* a v ní, je-li v sázce vítezství, se ke slovu dostávají všechny krajnosti a zběšlosti, které jsou každému národu dobře známé jako *mimoriádné* průvodní jevy *skutečného* válčení.

ÚTLAK MENŠIN A JEJICH UKRIVDĚNOST

Toto je bod, kde začíná *utlačování národnostních menšin a jejich pocit křivdy*. Je zhoia zbytečné se ptít, zda dřív dolehl na menšíny útlak či zda ony dřív zahájily svou protistátní agítaci. *Ve stavu existenciální úzkosti* dochází u obou účastníků sporu k vyselektování střízlivě uvazujících osob a nastane situace, kdy snaha přimět menšinové děti, aby se učily lidovým písním většnového národa, se jeví jako akt rafinovaného etnického útlaku a naopak jejich přesvědčování, aby se těmto písním neučily, dostává punc nebezpečně protistátní agítace. Slovní arzenál menšin je nevyčerpitelný v říčení technik a způsobů útlaku, frazeologie „křivd“ většinových národů je zas nedostízná v tom, jak dokáže vykreslovat podlé rozvracceské praktiky agítátorů vychovovaných na cizích univerzi-

tách a v cizích agítátorských kurzech a jejich snahu rozjítřit mysl spořádaného a mírumilovného lidu. Groteskní na tom je, že celá tato frazeologie a všechny s ní spojené spekulace a tluze se *přesné obvodí*, jakmile se v důsledku změn územního statusu stane z větší menšina a naopak.

Člověk je dojat až k slzám, slyší-li Maďary rozplývat se nad dobrotou a mírností slovenských rolníků nebo Čechy básnit o ušlechtilé vážnosti a měšťanských cmostech maďarského seiského lidu, a musí jej řádně udivit, že uprosřed tolika lidumilných vláď a vši té požehnané dobroty prostých lidí může být uděl východoevropských národů tak *nesvetečný*. Nechápe, odkud proudí ony houfy zlovolených *panšlavistických* agítátorů, odkud proudí neméně početné zástupy zlovolených revizionistů, kteří tyto národy ustavičně štvou proti jejich zákonným vláďám. Ovšem: pojmy jako agítátor a zákonná vláďa lze jen těžko chápat v západoevropském smyslu tam, kde ze *včerejších agítátorů* se *dnes stane zákonná vláďa* pak zase naopak. Nejsmutnější na celém propletenci vájemných osočování je to, že skutečností, místo aby se obrazům vysvávajícím ze všech těchto obvinění vzdalovala, se jim naopak víc a víc přibližuje. Kolektivní přeludy mají totiž tu děšivou vlastnost, že *ač zplozeny fantazií, mohou se tou měrou, nakolik v ně lidé uvěří, stávat realitou*. Ve světě spravdivoleých vláď a dobrého a dělného lidu se nejprve objeví protoci hlásající, že národ je v ohrožení, a s nimi naděšená kulturní činnost, což vede k tomu, že kulturní hnout menšin se stává podezřelým a kulturní aktivité větší nového národa se dostane úřední ochrany; tak se vytváří protistátní nálada, úřady tu a tam někomu šlápnou na kuří oko, pomalu povstanou protistátní hnout, následují žaláče a četnické bodáky, potom spiknutí, systematické tažení proti menšině a nakonec zabíjení, vzpoura a vyhlazovací válka.

NESNESITELNOST ŽIVOTA V MENŠINĚ

Ale i tam, kde situace nedojde tak daleko, se život v menšině stává pomalu nesnesitelným. Státní moc – nevychází-li vysloveně z pozic rasové nadřazenosti – k sobě občany hovořící jiným jazykem na jedné straně patetickými proslovy přivínuje, avšak jakmile dá příslušník menšiny jen trochu najevo, že lpi na své mateřštině a národní identitě, stává se rázem podezřelým a jako s takovým se s ním

jedná. To čini postavení menšího rozporuplným a cizineckým, a to jak u příslušníků menším *historických*, tak tím spíš u menšin *čerstvě přivlečených*. Tento stav cizinectví ve vlastní zemi je takřka nezávislý na tom, zda státní moc používá prostředků civilizovaných či brutálních. Metody používané do roku 1939 v Československu či daleka vyčnívaly nad praktikami všech ostatních zemí střední a východní Evropy, a přesto ani Československo se nemohlo na své menšíny spolehnout. Neboť platili-li v Československé armádě tajný pokyn, aby při výběru dodavatelů byly československé firmy preferovány před firmami národnostních menšin – což je ve státě, který za svou pravou bázi považuje obyvatelstvo mluvící státním jazykem, opatření naprosto logické –, je z hlediska menšinových obchodníků aťd., jichž se opatření dotýká, neméně logické, že řeči o občanské rovnosti začnou vnímat jako prázdné fráze, třebaže jim jinak nikdo nezkrivil ani vlásek. Už za této situace, nemluvě ani o skutečném pronásledování, *přestává být život v menšině plnohodnotným lidským životem*, stává se upozaděným a ušlápnutým, kompenzovaným více či méně reálnou nadějí na spojení s vlastními soukmenovci. Být *aktivo* živ jen z naděje znamená však stav, který – nedojde-li naše naděje brzkého naplnění – se bez bez ustání polácí mezi bláhovými fantasmagoriemi a rezignovanou letargií a je dlouhodobě *nesnesitelný*.

TERITORIOCENTRICKÝ PŘÍSTUP

Z rušivého a korrumpujícího vlivu existenciální nejistoty a územních sporů se rodí pro státy tohoto regionu tak charakteristické teritoriální, dalo by se říci *teritoriocentrické* chápání síly, moci a rozkvetu národa. Zejména národy „*preidentistické*“, vystupující s územními nároky, uvrhují tento přístup do stavu politické a kulturní jalovosti, nenechává však nedotčené ani národy „*saturované*“, zastance statu quo. V takovém světě, kde nejznepokojivější a nejtísnivější otázkou každého národa je, *o jaké území se má obávat či jaké území požadovat*, nastává stav, kdy prosperita národa je spojována především s územním uspořádáním. Národní hrdost a národní aspirace jsou v lidech probouzeny tím, že se jim kreslí mapy jejich státu v stávajících a v žádoucích hranicích a na každém kroku se jim strkají pod nos. Tento přístup je v *hloubi antidemokratický*. Říkám v *hloubi*, boť sám o sobě neznamená ještě ani útlak ani oligar-

chii, ale jako celek, jako způsob nazírání věcí, je s demokracií *neslučitelný*. Demokracie znamená totiž vítězství pohledu člověka *nového* nad pohledem *člověka dobytčáka a vlastníka*, a její nejzákladnější poznatek zní, že národ může do výšky a do hloubky vyrůst mnohonásobně víc, než kolik je s to s největším vypětím vyrůst na úkor ostatních národů. To neznamená, že by demokracie nemohly mít oprávněné územní aspirace; je zřejmé, že územním nárokům směřujícím k tomu, aby obyvatelé určité oblasti náleželi politicky tam, kam je jejich tužba a vůle táhnou, nelze z hlediska demokracie nic vytknout. Jisté však je, že stane-li se spor o území z nějaké *přičiny dominující záležitosti* v životě národa, může to ve vývoji *dosud nedemokratické společnosti* zablokovat cestu k demokracii, a dokonce i ve společnosti demokratické přivodit *úpadek demokratického ducha*.

„VÚDCOVSKÉ“ NÁROKY

Stěží obhajitelné územní nároky stojí zpravidla i za těmi případy, kdy některý z národů střední a východní Evropy se zvláštní úporností *zdůrazňuje* svou výlučnost a své poslání vůči národům jiným, především vůči těm, které chce ovládat či jejichž území si chce podřídit. Sem patří teorie o „*vůdci*“ roli různých národů v tom či onom prostoru, o jejich „*poslání*“ při šíření nebo obraně křesťanství, kultury a demokracie. Poněkud jiného druhu je německá koncepce „*Herrenvolku*“, která si z principu osobuje plnost vůči *všem* ostatním národům. Vůdcovské aspirace malých států východní Evropy se naproti tomu vztahují na určitá – požadovaná či vlastněná – území a jejich jediným cílem je vytvářet protivaňu k snahám menšin a jinojazyčných skupin obyvatelstva o odstranění či osamostatnění. Nároky na „*vůdcovství*“ jsou tudíž jen vynucenou, v nouzi vyspekulovanou formou: hájí-li některý takto zájmy svého národa, znamená to, že ve skutečnosti jen trpí tím, že území, jež vlastní anebo na něž si dělají nárok, není jazykově homogenní; kdyby jim bylo, ochotně by se vzdali veškerého „*vůdcovství*“ a „*šíření demokracie*“ a oddali se na kousku země, k němuž se jako národ cítí poutáni, svému veskrze ne-národnému národnímu životu.

HISTORICKÉ PRAVO A STATUS QUO:

MAĎARSKÁ A ČESKOSLOVENSKÁ PRAZEOLGIE

Z psychologického ustrojení národů střední a východní Evropy, podle nějž každou politickou věc nazírají nikoli z hlediska skutečného a možného, nýbrž pod zorným úhlem křivd a zadostiučinění, plyne světažné *kvantilanské* chápání teritoriálních otázek, zdůrazňující na jedné straně požadavek buď *historických práv* nebo *status quo* a na druhé straně k nerozuzlení propletené s oprávněnými nároky založenými na principech demokracie a právu na sebeurčení. Podstata těchto požadavků tkví v tom, že určitý momentální – pochopitelně *výhodný* – územní stav je prohlášen za *pláný*. Nic *po nikom* nepožadujeme, chceme jen to, *co nám patří*: nic netušíci pozorovatel se chytne za hlavu až ve chvíli, kdy se ukáže, co všechno takový nárok obnáší. Legitimitost takového nároku bývá dokazována dvěma zcela odlišnými metodami, které podle jejich hlavních tvůrců můžeme klidně označit jako *metodu maďarskou a československou*.

Maďarská metoda se opírá o historickou starobylost a tisíciletou dřzbu. Všechny slavné a veleběhřádné děje z tohoto tisíciletého období slouží k podložení historických nároků, ze všeho nejvíce pak teze, že nebyť toho, že Maďaři v boji proti tureckému ohrožení prolévají krev za Evropu, nebyly by tak profiály jejich řady ve vlastní zemi, a proto se Evropa dopouští neodpuštělného nevděku, když pro takto vzniklou mnohojazyčnosť uherského státu tento stát rozloží. Tato argumentace se misly zcela utápí v historizování, defilují v ní středověcí svatí a králové, s cílem stvrdit legitimitu historických Uher.

Argumenty Československa jsou od základů odlišné a radikálně moderní: málo se dovolávají tisíciletých dějin českého státu, a čím-li tak, pak namejvíš ve snaze zdůraznit národní přínos k demokracii a humanitě, zato moment vytvoření mezinárodních mírových organizací v letech 1918-1919 berou jako „Stichtag“ směrodatný z hlediska veškerých územních nároků. Vzhledem k tomu, tvrdí, že právě prosazování nejrůznějších teritoriálních požadavků vedlo v roce 1938 k zhroutení tohoto mírového systému, je jediný způsob, jak přimět vybojné státy, aby se zdtžely kroků ohrožujících mír, obnovit v plném rozsahu status quo, který platil v *okamžiku*, kdy ke zhroutení mírového systému došlo.

Ostatní východoevropské země užívají střídavě obou uvedených způsobů argumentace, navíc v kombinaci s *prostými nároky etnickými*.

Jakkoli je maďarská a československá argumentace odlišně instrumentována, ve své podstatě jsou obě totožné. Jedna i druhá totiž vychází z domněnky, že hájí *právo* proti suverénu *násilí*, ačkoli ve skutečnosti svádí jen *nerovný boj nároků* proti *faktům*. Maďarské stanovisko je hrubě nerealistické tím, že se vzpírá akceptovat základní skutečnost národního vývoje ve střední a východní Evropě, totiž *rozpad historických státních rámců*. Hrubá nereálnost československé verze spočívá zas v tom, že z mírového systému roku 1918 se *snáží oživit právě ty prvky kvůli nimž se tento systém už jednou zhroutil*. Obě argumentace v sobě mají něco spiritulalistického: Maďaři vyvolávají ducha svatého Štěpána krále, Češi zas vzývají ducha Ženevy, a jedni jako druhí od nich očekávají zázraky, na jaké duchové nestačí. A pokud se těmto národům podaří s příležitostí *podporou vehnoci* některého ze svých cílů dosáhnout, pak místo aby si tuto nechalnou slávu přiznali, velebí to jako „*triumf pravdy*“ a přinášejí děkovně oběti na oltář svého ducha ochránce.

ZAHRANIČNÍ POLITIKA ÚZEMNÍCH NÁROKŮ

Zatížení politického vědomí existenciálními obavami se projeвило i v tom, že v *zahraniční politice* národů střední a východní Evropy nerohodovaly v období mezi dvěma světovými válkami ani zá-sady ani psychologické habitus, a dokonce ani věčné zájmy, nýbrž pouze a jediné *pozice vyplývající z územních sporů*. Územní přičiny způsobily, že se Polsko navzdory všem protikladným zájmům ocitlo v roce 1938 ve společné linii s Německem, aspirace na územní zisky vládkaly v roce 1940 do války Itálii, územní zájmy přivedly v roce 1941 Rumunsko do německého tábora a tytéž zájmy byly příčinou toho, že Maďarsko a Bulharsko, vzdor všem předsevzetím, že se podruhé nepřidají na špatnou stranu, v rozhodující chvíli přesto sklouzly do německé války. Případ Bulharska je zvlášt přiznačný. Lze věru stěží tvrdit, že Bulharsko přivedl jeho imperialismus na stranu Německa, zařímco Srbsko jeho demokratismus na stranu spojenců: oba balkánské agrární státy s totožnou mocenskou i společenskou strukturou byly ve svém zahraničněpolitickém postavení determinovány územními spory. Tak se stalo, že

Bulharsko, které ze všech „revizionistických“ zemí našlo své územní ztráty s nejmenším halasem a těšilo se dokonce politické podpoře Ruska, se přesto v rozhodném okamžiku vydalo směrem, odkud mohlo očekávat uspokojení svých územních nároků.

Nebylo v tomto regionu jediného národa, který by se v zahraniční politice dokázal povznést nad své územní zájmy. Žádný z nich nebyl stoupencem demokracie nebo fašismu z principu, nýbrž jen a jen z touhy po územních zárukách či územních ziscích, jež si od demokracie nebo od fašismu sliboval.

DUCH POLITICKÉ NEZODPOVĚDNOSTI:

NÁRODY HODNĚ A NÁRODY ZLOBIVĚ

Jednu z nejmutednějších kapitol v historii deformace politické kultury ve střední a východní Evropě má na svědomí *politická nezodpovědnost*, kterou ve své evropské politice, poznamenané územními přemi, národy tohoto regionu projevily. Pro duši zmučenou strachem a nejistotou, pokřivenou dějinnými otřesy a křivdami je charakteristické, že se snaží žít nikoli z toho, čím je, nýbrž z toho, co od života, od dějin a od ostatních *požaduje*. V takovémto psychickém rozpoložení se postupně vytrácí smysl pro povinnosti a odpovědnost vůči společenství a každá etická norma slouží jen k potvrzení vlastních nároků. Přemoralizování mezinárodních vztahů, k němuž došlo zejména na roce 1918, poskytlto diskusím mezi národy této části Evropy celý arzenál moralistických frází: strana *saturovaných* zdůrazňovala především *mír*, strana *nárokujících* zase *spravedlnost*. Ve skutečnosti šlo vesměs o *falešnou nabubřelost*, neboť tyto kategorie ani zde nefigurávaly ve svém skutečném smyslu, ale znamenaly jen to, k čemu mohly posloužit ve *vzájemných územních přích*.

Nikde se chybějící politická dospělost neprojevila tak křiklavě jako zde: zjednodušeně lze říci, že se národy začaly dělit na hodné a zlobivé, na snaživce a kazisvěty. Jak labilní je ona touha po míru a *spravedlnosti*, vyšlo najevo pokaždé, kdykoli šlo o *korokní mír* a *oboustrannou* *spravedlnost*. Pro tento případ měly země statu quo po ruce heslo „*revize znamená válku*“, které doopravdy znamenalo: „*budete-li po mně chít, abych se vzdal toho, čeho jsem neoprávněně nabyl, jsem připraven k válce*“. Heslo revizionistů – „*nejdříve* *spravedlnost, potom mír*“ – zase znamenalo: „*nedostanu-li, čeho se domáhám, jsem hotov rozpoutat světový požár*“. Mohli bychom se

vsuknu ptát biblickým: co činite víc než jiní, nvažujete-li takto, a nač celé to dovolávání se míru a *spravedlnosti*?¹⁵ Nejednají snad národy agresivní a *nespravedlivě přesně stejné*? Máloco tak užkodilo evropské prestiži. Společnosti národů, jako nekonečné a jalové diskuse, jež pod maskou principálních otázek ve skutečnosti vyvěraly z chorobné neustálenosti územního uspořádání mezi národy střední a východní Evropy. V rukou těchto národů se celá ženevská ideologie stala obyčejnou válčnou sekyrou ve *vzájemných rozepřích*. Odtud jejich rostoucí lhostejnost vůči životním zájmům evropského společenství a prohlubující se nezodpovědnost vůči jeho základním mravním maximám. Jak neskonala byla nezodpovědnost, s níž národní socialismus a fašismus vyslaly Evropu na cestu ke katastrofě, je všeobecně známo. Neméně podstatné však je, že naněvyš významně pokusy o německo – francouzské usmíření v letech 1918–1933 ztroskotaly na vetu Malé dohody – uskopení, jež samo o sobě představovalo perversy tollerými nadějami ověncené idey regionalismu. Obdobně si připomeňme, jak se v roce 1938 Polsko a Maďarsko, ač ohrožovány stejným nebezpečím, nezmohly na jediné gesto, jímž by tvář v tvář katastrofě československého státu projevily solidaritu jednoho národa vůči druhému.

Vezmeme-li si dhrnem všechny aspekty a skutky evropské politiky zemí ležících mezi Rýnem a hranicemi Ruska, je věru těžké nezlomit nad nimi hůl. Dva důvody nám přesto radí, abychom to nedělali. Prvním je, že tyto země nelidsky mnoho vytrpěly. Druhým, že uděláme-li nad jejich dalším osudem kříž, nic nezískáme, neboť evropská a světová situace se tím jen zhorší. Bude tedy snad péce jen moudřejší položit si otázku, zda existuje sechůdná cesta, jak tento region zkonsolidovat a jak politický vývoj těchto zemí navrátit na přímou cestu, z níž se uchytily.

6. ŘEŠENÍ ÚZEMNÍCH SPORŮ A KONSOLIDACE VÝCHODNÍ EVROPY

Popsali jsme politickou mizérii malých národů východní Evropy, která západoevropského pozorovatele naplňuje tak velkou nedávrou a tolik jej dráždí: to množství územních sporů mezi nimi,